

УДК 343.9

DOI 10.32755/sjcriminal.2025.01.027

Кріцак І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і кримінології ННІ № 1,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0003-3530-4269;

Сокуренко В. В.,

кандидат юридичних наук, докторант,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна
ORCID: 0000-0001-6879-7376;

Боднар С. В.,

доктор юридичних наук, доцент,
проректор з фінансово-господарської діяльності,
професор кафедри права та суспільних наук,
ПВНЗ «Вінницький фінансово-економічний університет»,
м. Вінниця, Україна
ORCID: 0000-0003-3322-6279

СФЕРА «CRIMINAL» В УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОМЕТРИЧНОМУ ПРОСТОРІ З АКЦЕНТАМИ НА ДІТЕЙ ЯК НАЙВАЖЛИВІШИЙ ФЕНОМЕН СЬОГОДЕННЯ

Сьогодні близько 8 тисяч наукових статей лише в Національній бібліотеці України імені В.І Вернадського, присвячених сфері «criminal», – усьому, що стосується кримінального права, криміналістики, кримінології, кримінального процесу. Увесь цей масив наукометрії потребує свого дослідження з міждисциплінарних позицій. Нами проаналізовано понад 70 наукових статей, щоб побачити останні тенденції дослідницької діяльності у цій сфері. Звичайно ж, у поле нашого зору потрапляв і інший науковий матеріал, що стане предметом подальшої публікаційної активності. Відібрані найбільш актуальні та важливі абзаци /висловлювання авторів, що заслуговують на увагу читача та неодмінно дадуть перспективу подальших наукових пошуків. Спеціаліст, який викладає дисципліни кримінально-правового блоку, повинен бути дотичним до найрізноманітніших питань сфери «criminal». Зміщені також акценти у відборі наукового матеріалу для навчального процесу.

Порушуються кримінологічні, кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти найважливіших напрямів політики

у сфері «criminal». Через подібного роду написання наукових праць можна визначити найбільш важливі напрями кримінологічної політики української держави щодо виявлення зла та спрямованості у Добро. У такому разі є можливість охопити багато фахових українських видань з посиланнями на зарубіжні джерела та побачити тенденції української наукометричної діяльності. Отже, варто зазначити, що публікаційна активність авторів упродовж останнього часу у сфері «criminal» зміщена в бік дітей / неповнолітніх, що актуалізується в умовах нинішньої російсько-української війни, коли демографічна ситуація в нашій державі бажає кращого.

Особливої ваги в цьому контексті набуває кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх. Згадується про нещодавній резонансний випадок у Запоріжжі, де підлітки жорстоко поводитися з тваринами, що викликало широкий суспільний резонанс та активізувало обговорення проблеми на багатьох рівнях. Окрема увага приділяється питанням запобігання домашньому насильству, що залишає глибокі психологічні травми на все подальше життя людини. Ці та багато інших аспектів є невіддільною частиною загальної картини досліджень у межах міждисциплінарного підходу, що поєднує юридичну, соціальну, психологічну та освітню складові.

Ключові слова: сфера «criminal», наукометрія, діти, кримінологія, злочинність неповнолітніх, історія, домашнє насильство, профілактика, особа злочинця, процесуальні та криміналістичні аспекти, будівництво закладів для дітей, корупційна складова, жорстоке поводження з тваринами.

Постановка проблеми. На сьогодні в юридичній науці невелика кількість статей, написаних крізь призму міждисциплінарності з використанням оригінального авторського стилю, де основний акцент спрямовується на українських авторів та зосереджується / систематизується відбірний науковий матеріал серед великих масивів інформації, що заслуговує на увагу читача. Методологічний інструментарій зміщений у бік духовно-ціннісної парадигми й концепції праворозуміння як основного орієнтира та пріоритету сьогодення, де центром є концепт і тріада «богоцентризм – людиноцентризм – державоцентризм». Такий підхід, що використовується нами у вибудовуванні високих смислів кримінології, неодмінно зробить свій загальний внесок у формування багатьох цілей та орієнтирів юриспруденції й права, суспільного життя загалом. Перспективою майбутнього повинно стати написання наукових статей на матриці/ тканині /полотні міждисциплінарності, коли залучаються / прищеплюються найрізноманітніші наукові галузі в

тій чи іншій сфері. Лише вбачаючи проблему комплексно, можна дослідити її загальні тенденції та перспективи. Нами проведена відповідна робота, що виражена у цьому науковому дослідженні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Цією науковою проблематикою займалися такі вчені, як: Ю. С. Шемшученко, В. Я. Тацій, І. Г. Богатирьов, О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, М. І. Фіалка, І. В. Кріцак, І. О. Ємець, Т. В. Продан, М. Д. Дякур, О. М. Белоусова, Н. В. Артиш, Л. В. Помиткіна, В. В. Злагодух, Н. С. Хімченко, Н. І. Погорільська, Д. М. Тичина, О. Е. Бабенко, В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, В. Є. Берека, І. К. Гіджеліцький, Н. М. Орловська, А. О. Бахмач, М. М. Рудик, Д. Г. Маханьков, О. Коноваленко, Л. В. Гусар, О. Г. Колб, М. Г. Тома, А. Б. Антонюк, М. П. Черненко, В. В. Пяковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, А. Потапенко, Е. Філоненко.

Заслуговує на увагу для процесуалістів та інших фахівців правових галузей наукова стаття І. О. Ємець «Участь представника неповнолітнього потерпілого в кримінальному провадженні: процесуальні та криміналістичні аспекти» у розрізі залучення психологів, педагогів з використанням методики «Зелена кімната» та моделі «Барнахус» [1, с. 25]. Високоякісною є наукова стаття доцентів Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича – Т. В. Продан, М. Д. Дякур «Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх», де розглядаються її важливі аспекти за нинішніх умов [2, с. 345]. Це зразок / взірць / приклад для наслідування того, як повинна писатися наукова стаття, – коротко / ясно / доступно / лаконічно, причому все висвітлено на високому рівні з дотриманням класичної структури цієї теми. Тут можна сказати, що Істина міститься у простоті. Ця стаття може бути використана в навчальному процесі.

Варта уваги під час читання лекцій і проведення семінарських занять наукова стаття О. М. Белоусової «Кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення за статтею 299 КК України («Жорстоке поводження з тваринами»)), де головним джерелом інформації дослідження про особу злочинця, який жорстоко поводиться

з тваринами, стали 100 обвинувальних вироків за статтею 299 КК України [3, с. 192].

У фаховій науковій статті Н. В. Артиш «Особливості розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за домашнє насильство в Україні» комплексно розглядаються важливі аспекти домашнього насильства [4, с. 58].

Формулювання мети. Метою статті є вивчення методологічних засад дослідження сфери «criminal» через призму кримінологічної характеристики злочинності неповнолітніх з акцентами вибудовування високих смислів нового напрямку / тренду – кримінотеології.

Виклад основного матеріалу. *Людство тупішає з кожним роком – світове дослідження. Так [5], з 2010 року інтелект людства стрімко знижується; дедалі менше людей можуть зосередитися на одній справі, виконувати базові завдання і думати логічно – зате нескінченно скролять стрічки; у розвинених країнах 25 % дорослих не можуть упоратися з елементарною математикою. Таких у США вже 35 %; з 2015 року різко зросла кількість 18-річних, які не можуть сфокусувати увагу; половина опитаних за рік прочитали лише одну книгу, а 45 % підлітків взагалі не читають. Головна причина цього – соцмережі та новий формат контенту. Нескінченний потік відео та алгоритми засмічують мізки.*

Щоб когось вилікувати, потрібно спочатку поставити правильний діагноз. Щоб зуміти поставити правильний діагноз, потрібно володіти не лише основними медичними знаннями, а і глибокою зацікавленістю в лікуванні (Бертольт Брехт).

Що може бути важливішим за наших дітей. Це молода генерація та майбутнє покоління, кого ми залишимо після себе на Землі. Обкрадання держави особливо болісно позначається на сфері дитинства і материнства. Великого болю завдало руйнування Охматдиту, до якого сьогодні прикута вся увага української спільноти. Важливо, щоб тут не відбулося розкрадання коштів, які звідусіль виділяються на відновлення такого важливого закладу для нашої держави (І. В. Кріцак).

Як відомо, підлітки характеризуються дедалі більшою жорстокістю вчинення злочинів через масове перебування в

інформаційному просторі. Задурманеність сучасної молоді розпочинається фактично від народження через жорстокість мультфільмів. Тіток культура робить своє, коли на читання «живих» / книгодрукарських книг насправді просто немає часу й відповідної звички / терплячості. Це й справді, за останніми дослідженнями й тенденціями призводить до масового отупіння, задурманеності, адже молодь перебуває у своєму особливому світі, що безперечно позначається на процесах злочинності через нейтральність / байдужість до всього, що відбувається довкола нас. Тому тут потрібен аналіз цієї сфери відповідними спеціалістами та безперечне втручання держави. Китай сьогодні заборонив масове перебування дітей в інтернет-середовищі. Можна побачити, що китайська дитина з раннього дитинства читає книгу. Ось якою повинна бути політика держави, якщо міркуємо про її благополучне майбутнє (І. В. Кріцак).

Окремі історичні аспекти батьків і дітей у протидії насильству у сім'ї. Н. В. Артиш наголошує, що криміналізація діянь, які мають ознаки домашнього насильства, є тим правовим інструментом, що покликаний захищати осіб від протиправних дій кривдників та спрямований на втілення правопорядку в суспільстві й застосування заходів негативного примусового характеру до обвинувачених. Зважаючи на тернистий історичний шлях становлення законодавства про кримінальну відповідальність за домашнє насильство в Україні, зокрема соціально-політичні складові державного ладу й відображення положень, що потребували захисту в нормативно-правових актах відповідного історичного періоду, генезис забезпечення кримінально-правової охорони сімейно-побутової сфери розпочався ще в далекому IX ст. з прийняттям християнства (988 р.). – основним регулятором сімейно-побутових відносин були соціальні норми, встановлені звичаями, що визначали порядок взаємин у сім'ї та встановлювали прийнятну в суспільстві модель поведінки чоловіка і дружини в повсякденних сімейно-побутових стосунках. Надалі в кожний виокремлений історичний період відбувається розмежування прав чоловіка, жінки й дітей, обумовлених особливостями

традицій, культури та патріархального ладу суспільного життя; закріплення в кримінальному законодавстві відповідальності за застосування насильства щодо членів сім'ї; занепад інституту сім'ї, зміна законодавства, ідеологічна переорієнтація, тоталітаризм, репресії, насильницька депортація, втручання держави в приватне життя людини; відродження, становлення та розвиток української законодавчої бази, ухвалення чинного КК України і міжгалузевого законодавства щодо запобігання та протидії домашньому насильству. Упродовж років незалежності в Україні ухвалено низку законодавчих актів, що визначають вихідні вимоги до запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сімейно-побутовій сфері. Попри кількісний складник нормативно-правових актів, українське кримінальне законодавство є розрізненим і виникає потреба в доповненні й вдосконаленні, а значна кількість звернень громадян свідчить про криміногенність сімейно-побутової сфери, загрожуючи цілісності інституту сім'ї, й потребує вжиття невідкладних, у тому числі кримінально-правових, заходів [4, с. 58].

Далі авторка-прокурор відділу захисту інтересів дітей та протидії домашньому насильству Волинської обласної прокуратури цитує такі важливі аспекти цієї теми й проблеми дослідження. Так, до прийняття християнства (988 р.) основним регулятором сімейно-побутових відносин були соціальні норми, встановлені звичаями, що визначали порядок взаємин у сім'ї й встановлювали прийнятну в суспільстві модель поведінки чоловіка і дружини в повсякденних сімейно-побутових відносинах. Стосунки між чоловіком та жінкою були підпорядковані традиційним уявленням в суспільстві, згідно з якими чоловік був захисником і годувальником, а жінка – матір'ю і берегинею домашнього вогнища. Важливо звернути увагу на той факт, що за усталеною язичницькою традицією жінка розглядалася як власність свого чоловіка, якою він володів повною мірою [6, с. 92; 7, с. 353]. Як стверджує Д. М. Тичина, покарання дружини та дітей у той час було невинуватим виховним впливом і становило один з аспектів сімейних стосунків, що ґрунтувалися на традиційних

патріархальних уявленнях про роль дружини, матері та «домочадців» у родині. Хоча церква не забороняла фізичні методи корекції небажаних виявів у поведінці жінок і дітей, вона засуджувала заподіяння серйозних фізичних ушкоджень. Запобігання таким випадкам здійснювалося через проповіді, дотримання обрядів, виконання таїнств, читання молитов, а також відправлення в монастир для покаяння тощо [7]. У період дії канонічного права принципових відмінностей не відбулося, й особливості прав кожного з подружжя характеризувалися нерівністю особистих і майнових прав, залежного положення жінки тощо, які обумовлені традиціями, культурою та релігією, патріархальним ладом суспільного життя [8]. Так, у Литовському Статуті 1566 р. інститут шлюбу і сім'ї розглядався як один з головних засобів запобігання статевої розбещеності, а відповідно і здійснення на цьому ґрунті різних протиправних діянь. До нього було внесено нові норми, що встановлювали кримінальну відповідальність за викрадення чужої дитини, а також образу дітьми своїх батьків [9]. У період Визвольної війни одночасно з Литовськими статутами почали застосовуватися норми звичаєвого козацького права, що сформувалося на базі Запорізької Січі [10, с. 172]. У період козащини жінка була рівноправною з чоловіком соціально і юридично. Чоловік ішов на Січ, а жінка – берегиня роду – займалася господарством і дітьми, зберігала у важкі часи свою сім'ю. Для дітей мати була прикладом у всьому. Основою виховання були милосердя до бідних і знедолених, доброта і щирість притаманні нашим жінкам-козачкам [11, с. 122]. Слід підкреслити, що гуманізація виховання знайшла своє відображення у низці нормативно-правових актів середини ХІХ ст., зокрема, з ухваленням у 1845 році «Уложення про покарання кримінальні та виправні». Особливістю такого нормативно-правового акта стало виокремлення в окремий розділ «Про злочини проти прав сімейних» злочинів, вчинених членами сім'ї, який складався з кількох глав, що суттєво змінили ситуацію, зокрема, норми, закріплені в главі 2 Уложення «Про зловживання батьківською владою і злочини дітей проти батьків» [12].

Необхідність запобігання кримінальним правопорушенням – важлива прерогатива сьогодення. За словами А. О. Бахмач, методи запобігання кримінальним правопорушенням кримінологи зазвичай поділяють на загальні (загальносоціальні), спеціальні й індивідуальні. Загальне (загальносоціальне) запобігання кримінальним правопорушенням полягає в застосуванні системи заходів, що впливають на суспільство загалом та спрямовані на нейтралізацію суспільних явищ, які є причинами та умовами, що зумовлюють вияви кримінальної активності населення. Серед таких явищ можна виокремити бідність, безробіття, низький рівень культурного розвитку, низьку якість освіти, пияцтво й наркоманію, бродяжництво, нелегальну міграцію, міжнаціональні та інші конфлікти. При цьому погляди кримінологів щодо впливовості тих чи інших соціальних явищ на рівень злочинності значно відрізняються залежно від того, послідовниками якого напряму кримінологічних теорій є ті чи інші кримінологи – біологічного, психологічного, соціального чи змішаного. Вказані негативні соціальні явища виникають у суспільстві як вияви соціальних, політичних, економічних і духовних проблем, притаманних тій чи іншій країні. Тому методи загальної (загальносоціальної) профілактики кримінальних правопорушень з боку держави націлені, як правило, на створення умов для задоволення первинних життєвих потреб усього населення, а саме наявності житла, достатнього рівня доходу, забезпечення зайнятості, дозвілля та відпочинку. Тобто ці методи спрямовані на запобігання кримінальним правопорушенням серед населення, незважаючи до якої соціальної чи професійної групи належать його представники. Спеціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням застосовуються вже щодо окремих соціальних груп, осіб, які зайняті в окремих сферах діяльності, зокрема професійної, окремих груп людей, наприклад, за віковими ознаками, щодо яких є підстави вважати, що вони мають підвищену криміногенність [13, с. 202–203].

Особа злочинця та важливість її дослідження за нинішніх умов. Ефективне запобігання злочинності можливе лише за умови, що увага буде зосереджена на особі злочинця,

адже саме ця особа є джерелом причин, що призводять до вчинення кримінальних правопорушень. Слід зазначити, що під особою, яка вчиняє кримінальні правопорушення, слід розуміти кримінологічну сукупність ознак та властивостей, що виявляються в механізмі злочинної поведінки. У кримінології зазвичай виокремлюють кілька елементів, що формують кримінологічну структуру особистості злочинця: соціально-демографічні, морально-психологічні та кримінально-правові характеристики. Соціально-демографічні характеристики особистості мають такі аспекти, як: стать, рівень освіти, соціальне походження та статус, рід діяльності, національна і професійна належність, сімейний стан, матеріальний добробут, а також належність до міського чи сільського населення. Морально-психологічні характеристики дозволяють заглибитися у внутрішній світ особи, зокрема, в її світогляд, моральні якості, погляди, переконання та ціннісні орієнтації. Кримінально-правові характеристики особистості злочинця охоплюють не лише інформацію про склад кримінального правопорушення, а й про мотивацію та спрямованість злочинної поведінки, а також про те, чи була діяльність вчинена одноосібно, чи в групі, і які види співучасті мали місце [14, с. 354].

За словами Д. Г. Маханькова, з початку зародження кримінологічної думки питання щодо особи злочинця стали однією з найбільш дискусійних проблем серед дослідників у цій сфері. Злочинців сприймали як тип особистості, що «випадає» з людської популяції. Причому деякі дослідники відносили злочинців, відповідно до теологічної теорії, до послідовників та нащадків Каїна; інші співвідносили явище вияву злочинних нахилів у певних осіб із біологічною особливістю людини; треті розробили специфічні соціальні типи злочинців та повністю відкидали тези біологічної концепції; четверті шукали компроміс між соціальним і біологічним підходом. Сучасне дослідження особистості злочинця здебільшого поєднує в собі саме останній підхід. Хоча обрання певних напрямів дослідження все ж не розв'язує питання визначення поняття «особистість злочинця» [15, с. 358].

Українські кримінологи наголошують, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, – це, перш за все, особистість людини, особа, яка є носієм якихось рис і властивостей, стійка форма організації характеру та фізичної конституції людини, суспільна роль людини, її соціальна функція, сукупність інтелектуально-духовних якостей, її психічного та фізичного стану, поглядів, оцінок і дій, що призводять до порушень соціальних відносин, в яких виражається конкретна антисуспільна діяльність [16]. На думку О. М. Белоусової, особа – кримінальний правопорушник – це окремий індивід, який характеризується набором біологічних, психологічних, соціальних властивостей, що за несприятливих умов можуть стати каталізатором злочинної поведінки [3, с. 192].

Злочинність неповнолітніх та її актуалізація, необхідність посилення уваги й профілактика / боротьба з нею. Злочинність неповнолітніх є важливою складовою загальної злочинності та має свої специфічні особливості, зумовлені віковими, психологічними й соціальними факторами. Цей вид злочинності залишається однією з найгостріших проблем нашого суспільства. Адже злочинності неповнолітніх притаманна така ознака як самовідтворення. Це свідчить про те, що значна частка рецидивістів свій перший кримінально-протиправний досвід отримали саме в неповнолітньому віці. До того ж негативні зміни у сферах життя, які відбулися за останній період у нашому суспільстві, неабияку роль відіграли й на злочинності неповнолітніх. Зокрема, за статистичними даними Генеральної прокуратури України, спостерігається загалом зростання цього виду злочинності. Звідси дослідження кримінологічної характеристики злочинності неповнолітніх дозволяє зрозуміти причини та умови, що сприяють злочинній поведінці, проаналізувати рівень злочинності неповнолітніх, виокремити характерні риси особистості неповнолітнього злочинця і відповідно надалі розробити ефективні заходи протидії цьому негативному явищу [2, с. 345].

Стрімкий розвиток суспільних відносин зумовлює той факт, що неповнолітні дедалі частіше стають учасниками правових відносин. Останнім часом суттєво збільшується кількість фактів,

коли неповнолітні стають об'єктом кримінально протиправної діяльності. Як вказують українські та зарубіжні вчені, тенденція, коли щодо неповнолітніх вчиняються сексуальні злочини, домашнє насильство, вони стають потерпілими від торгівлі людьми тощо, сформувалася вже давно, а масштаби такої кримінально караної поведінки продовжують невинно зростати. Така теза засвідчується й офіційними статистичними даними Офісу Генерального прокурора. Так, у 2019 р. щодо неповнолітніх скоєно 4 201 злочин, у 2020 р. – 4 626, у 2021 р. – 5 148, у 2022 р. – 4 718, а у 2023 р. – 6 517. Тобто тенденція до віктимізації неповнолітніх є відносно сталою [1, с. 20].

У дослідженні сучасних напрямів профілактики вчинення кримінальних правопорушень серед неповнолітніх М. І. Фіалка зазначає, що неповнолітній не стає злочинцем раптово, на момент вчинення злочину, а формується в межах дії певної сукупності причин та умов, які своєю чергою формують мотивацію окремих злочинних виявів неповнолітніх, що залежить від середовища, в якому сформувалась особистість. Становлення особистості потенціального злочинця відбувається, як відомо, у родині, школі, під впливом найближчого побутового оточення та друзів. Саме в цих ланках соціалізації людини під впливом несприятливих чинників закладаються «ключові» морально-психологічні риси особистості майбутнього злочинця, що надалі обумовлюють його спрямованість, життєві орієнтири, позиції, потреби [17].

Продан Т. В. та Дякур М. Д. у своїй науковій статті «Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх» наголошують, що злочинність неповнолітніх – одна зі складових усієї злочинності, що підкоряється її загальним змінам і закономірностям. Авторами досліджено сімейні, соціальні та економічні криміногенні фактори злочинності неповнолітніх. Встановлено, що вік неповнолітніх осіб поділяють на дві групи: 14–15 років та 16–17 років. Найбільше кримінальних правопорушень вчиняється неповнолітніми особами у віці 16–17 років (69,3 %), які мають повну базову середню освіту. Так, у структурі морально-психологічних властивостей неповнолітніх злочинців переважають: порушення емоційно-вольової сфери,

послаблення почуття сорому, брехливість, викривлена система життєвих цінностей, виражений цинізм, байдуже ставлення до переживань інших. Структура кримінально-правових властивостей передбачає, що більшості неповнолітнім особам передувала девіантна поведінка. Виокремлюється чотири типи неповнолітніх злочинців: випадковий, нестійкий, негативний, злісний. Так, упродовж 2022–2024 років рівень злочинності неповнолітніх залежно від року то збільшується, то зменшується. Загалом спостерігається зростання цього виду злочинності з 1 291 до 1 363 зареєстрованих кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми особами. З огляду статистичних даних простежується дві тенденції: негативна та позитивна. Позитивна тенденція, що полягає у зменшенні кількості кримінально протиправних діянь проти власності й залишення практично на одному й тому ж рівні кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, та негативна тенденція – збільшення всіх інших видів кримінальних правопорушень, передбачених у структурі злочинності неповнолітніх, а також зростання питомої ваги особливо тяжких злочинів у структурі злочинності неповнолітніх. Автори підкреслюють, що комплексний аналіз кримінологічної характеристики злочинності неповнолітніх є досить важливим, адже таке дослідження є підґрунтям для подальшого розроблення ефективних заходів протидії цьому негативному явищу [2, с. 344].

Кількісні та якісні показники злочинності неповнолітніх.

До основних ознак злочинності неповнолітніх можна віднести: по-перше, це негативне соціальне явище, що є основою для самодетермінації всієї злочинності; по-друге, їй притаманний психологічний механізм наслідування дорослих; по-третє, переважно має груповий характер; по-четверте, характеризується підвищеною латентністю; по-п'яте, переважають корисливі та насильницькі кримінальні правопорушення [2, с. 345]. Детермінаційний комплекс злочинності неповнолітніх передбачає широкий спектр суспільних розбіжностей, що пов'язані із сімейними, соціальними, економічними сферами тощо. Так, криміногенні

фактори, які визначають злочинність неповнолітніх з сімейної точки зору, мають: поганий вплив з боку батьків або інших членів сім'ї; кримінально протиправна діяльність одного з батьків; фізичне, психологічне, економічне насильство в сім'ї; відсутність уваги до дитини через байдужість батьків; недостатній контроль за поведінкою дитини; бідність та відсутність у батьків можливості забезпечити базовими потребами [18, с. 134]. Соціальні причини та умови, які призводять до злочинності неповнолітніх, охоплюють: вплив оточення на неповнолітніх осіб (однолітки або друзі; популяризація субкультур; вплив девіантних груп); освітнє середовище неповнолітніх (булінг в освітніх закладах; відсутність профілактичних заходів серед неповнолітніх, які є у групах ризику); вплив ЗМІ, медіа, кіберпростору на неповнолітніх (пропаганда насильства; залучення до кіберзлочинності; використання ІПСО). Економічні детермінанти злочинності неповнолітніх пов'язані з бідністю та економічною нерівністю; швидке отримання коштів («легкі гроші»), зокрема через залучення неповнолітніх до наркоторгівлі, до крадіжок тощо; вплив міграційних процесів [2, с. 346].

Соціально-демографічні властивості свідчать, що відповідно до статистичних даних Генеральної прокуратури України за період 2022–2024 років простежується зменшення виявлених неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Так, у 2022 році було виявлено 1 291 неповнолітню особу, у 2023 році – 1 638 осіб, а у 2024 – 1 363 особи відповідно (станом на 1 грудня 2024 року). Загалом вік неповнолітніх осіб поділяють на дві групи: 14–15 та 16–17 років. Простежується, що найбільше кримінальних правопорушень вчиняється неповнолітніми особами у віці 16–17 років [19]. Їхня частка у 2022 році становила 69,9 %, у 2023 році – 67 %, а у 2024 році – 69,3 %. Цікавим є ще той факт, що відсоток кількості виявлених неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальні правопорушення серед усіх зареєстрованих осіб протягом 2022–2024 років, зберігається приблизно на одному і тому ж рівні. Так, у 2022 році їхня частка серед усіх осіб становила 1,5 %, у 2023 році – 1,5 %, а у 2024 році – 1,3 % відповідно [2, с. 346].

Кримінально-правові властивості передбачають, що більшості неповнолітнім особам, які вчинили кримінальне правопорушення, передувала девіантна поведінка (дрібне хуліганство, дрібна крадіжка, вживання алкоголю, вживання наркотичних засобів тощо), вчинення кримінальних правопорушень групою осіб або під впливом повнолітніх осіб, які їх втягнули у кримінальну протиправну діяльність. Що стосується мотивів вчинення, то можна виокремити: корисливий, хуліганський, самоствердження, ідеалізація злочинного способу життя [2, с. 346].

За А. Б. Антоноком, слід вказати на такі типи неповнолітніх злочинців [20, с. 228]: випадковий – цей тип характеризується тим, що неповнолітній потрапляє у несприятливі життєві обставини та, не усвідомлюючи всіх наслідків своєї поведінки, може вчинити кримінальне правопорушення всупереч загальній позитивній характеристиці; нестійкий – цей тип характеризується тим, що неповнолітній, маючи відповідну потребу та потрапляючи в сприятливу життєву ситуацію, яка за цих обставин спонукає його на вчинення кримінального правопорушення; негативний – це тип, який характеризується негативною спрямованістю неповнолітнього, що формує у нього агресивну поведінку, що викликана певною психологічною травмою; злісний – це тип, який характеризується стійкою антигромадською спрямованістю особистості (прагнення до культу самоствердження, бажання бути лідером у групі).

Кримінально-процесуальні аспекти неповнолітнього потерпілого. Потерпілоорієнтований підхід під час проведення процесуальних дій, на думку І. О. Ємець, полягає не просто в неухильному дотриманні правових засад, а й у застосуванні найбільш компетентного підходу, який передбачає залучення спеціалістів, наділених відповідними знаннями та досвідом. У цьому контексті чинні правові засади про залучення психологів, педагогів, використання методики «Зелена кімната» та моделі «Барнахус» цілком відповідають міжнародним стандартам. Адже згідно з ними обов'язковим до проведення процесуальних дій, учасником яких є неповнолітній потерпілий, є залучення законного представника, педагога, психолога

або лікаря. Головна мета участі цих осіб полягає в тому, щоб вони надавали стороні обвинувачення компетентну допомогу у виконанні тактичних завдань конкретної слідчої (розшукової) дії та загалом завдань кримінального провадження. Зокрема, участь лікаря є обов'язковою, коли встановлено факт порушення розумового та/або фізичного розвитку, отримано відомості про наявність психічного або іншого захворювання неповнолітнього, хворобливий стан чи за наявності таких рекомендацій психолога або ж у разі перебування дитини в закладі охорони здоров'я [1, с. 25; 21].

Особливості розслідування кримінальних проваджень за фактами привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва закладів для дітей. Виходячи з аналізу судової практики, М. П. Черненко визначає найбільш поширені види розкрадань чужого майна у сфері будівництва: заволодіння коштами, що виділені для будівництва, шляхом зловживання особою своїм службовим становищем; привласнення виділених на будівництво або закупівлю будівельних матеріалів коштів шляхом зловживання службовим становищем; розтрата коштів, виділених на будівництво, шляхом зловживання службовим становищем. Автор доходить висновку, що всі елементи криміналістичної характеристики злочинів у сфері будівництва є надзвичайно важливими в контексті протидії досліджуванім кримінальним правопорушенням. На них обов'язково потрібно звертати увагу під час розслідування всіх категорій злочинів у сфері будівництва, адже будівельна галузь надзвичайно багатогранна та містить у собі складні взаємопов'язані процеси фінансового, матеріального, документального обігу, кожен з яких характеризується притаманними лише йому особливостями, закономірностями та прогалинами законодавчого забезпечення [22, с. 140].

Далі автор зауважує, що захист дитинства являє собою комплекс державних і суспільних заходів, спрямованих на створення умов для гармонійного розвитку, належного виховання та реалізації прав дитини. Організація охорони дитинства неможлива без розвитку мережі навчальних закладів,

закладів охорони здоров'я, соціального захисту, а також позашкільних навчальних закладів, діяльність яких спрямована на забезпечення дозвілля, відпочинку та оздоровлення дітей, зміцнення їх матеріально-технічної бази. Найбільше кримінальних проваджень (близько 70 %) розпочато за фактами незаконного розпорядження, привласнення бюджетних коштів, які мали бути спрямовані на будівництво чи реконструкцію освітніх закладів, закладів охорони здоров'я, соціального захисту та інших об'єктів інфраструктури, призначеної для дітей. Водночас проблемними питаннями є забезпечення розумних строків їх розслідування, зволікання з проведенням необхідних слідчих (розшукових) дій та призначенням судових експертиз [22, с. 141]. Аналіз теоретичних положень щодо криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері будівництва дає підстави для визначення складових криміналістичної характеристики цього виду правопорушень, який містить: спосіб учинення викрадення матеріальних цінностей та грошових коштів; дані про основні обставини вчинення кримінального правопорушення (час, обстановка, місце, обставини); відомості про особу правопорушника; відомості щодо предмета злочинного посягання [23, с. 213].

Особливої уваги також заслуговує саме спосіб вчинення кримінального правопорушення, оскільки цей елемент криміналістичної характеристики відображає та конкретизує певні дії підозрюваного, спрямовані на досягнення злочинного результату. Встановлення способу вчинення протиправного діяння дозволяє розв'язати одне з головних питань досудового розслідування – здійснити правильну кваліфікацію кримінального правопорушення, визначитись з обсягом слідчо-оперативних заходів, необхідних для доведення вини (чи невинуватості) конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення. У зв'язку з цим спосіб вчинення як складова об'єктивної сторони кримінального правопорушення завжди був і залишається визначальним елементом діяльності слідчого щодо розкриття та розслідування будь-якого протиправного діяння. Адже на етапі, коли ще не встановлено винного, спосіб учинення злочину (через утворені сліди та їхні характерні

особливості) дає змогу виконувати завдання стосовно встановлення особи злочинця, а за наявності підозрюваного – визначати зміст і ступінь протиправності здійснених ним дій [23, с. 214].

З огляду на аналіз судової практики можливо визначити такі найбільш поширені види розкрадань чужого майна у сфері будівництва: заволодіння коштами, що виділені для будівництва, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем; привласнення виділених на будівництво або закупівлю будівельних матеріалів коштів шляхом зловживання службовим становищем; розтрата коштів, виділених на будівництво, шляхом зловживання службовим становищем. Як бачимо, всі елементи криміналістичної характеристики злочинів у сфері будівництва є надзвичайно важливими в контексті протидії досліджуванім кримінальним правопорушенням. Часто злочинці вчиняють злочини, що за своєю сутністю є складними, продуманими та документально «захищеними». Тому без знання специфіки проведення розрахункових операцій, ведення документації, правил бухгалтерського обліку, норм будівничої галузі, правил і порядку виконання окремих будівничих процесів правоохоронці не зможуть ефективно та якісно протидіяти злочинам у сфері будівництва. Навіть викрадення будівельних матеріалів, техніки, інструменту тощо потребує особливого підходу, адже предмет злочинного посягання теж особливий і, знаючи тонкощі криміналістичної характеристики, правоохоронці можуть активно розкривати злочини за гарячими слідами, працюючи з населенням та громадськістю, організаціями різного типу. Практична значущість криміналістичної характеристики злочинів у сфері будівництва та її елементів не викликає сумнівів, адже остання активно сприяє вибору раціональних напрямів розслідування, передусім при дефіциті наявної на момент виявлення злочину інформації [22, с. 145–146].

Жорстоке поводження з тваринами та діти у цих процесах. Перші ознаки жорстокості дитини, особливо у сільській місцевості, коли виникає цікавість до природи та всього, що нас оточує, виявляються в непоодиноких фактах жорстокого поводження з тваринами. Тому тут потрібен

особливий батьківський контроль, настанови / застанови вихователів і вчителів, священників із самого раннього дитинства. Одного разу до Амфілохія Почаївського прийшла мати, у якої дитина народилася сліпою. На що преподобний, який жив у 1970-ті роки, вказав, що вона в дитинстві сама виколювала очі пташенят, які також плакали. Дослівно ця історія звучить так: «Надія Симора чула від матері розповідь прозорливості старця: «Молода жінка звернулася до батюшки за допомогою повернути зір сліпому від народження синові, отець Іосиф (так тоді звали преподобного) на прохання матері відповів, що це за її гріх. Що, будучи дитиною, вона лазила по деревах, брала пташенят і виколювали їм голкою очі... Жінка заплакала, плакав разом з нею і старець» [24]. Ось так великий святий наших днів нагадав матері про її гріх, що відобразився на родових лініях. Священне передання дає нам багато розповідей про безбожників, ярих атеїстів, тих, що руйнували храми в радянські та нинішні часи. Неодмінно кара Божа наздогнала їх чи їхніх дітей, коли в роду народжувалися психічно хворі, малорозумні чи інші девіації, які лише існують у світі. «Господь поруганим не буває», – так говорить народна мудрість. «Бог не в силі, а в правді». З іншого боку, стверджує Священне передання, особливо милує нас Господь, коли ми милостиво поведимося з тваринами, які ввірені в нашу владу. Людині підвладна всяка звірина. Пий, їж людино, веселися, однак не гріши. Все це ми можемо прочитати у священному писанні та переданні. «Все мені дозволено, але не все корисно», – говорить апостол Павло (1 Кор 6:12). Як бачимо, цю сферу особливо важливо вивчати / досліджувати з позицій кримінології та нового напрямку, який ми активно розробляємо – кримінотеології, коли юристам буде що взяти для себе на озброєння для відповідного аналізу / осмислення життєвих, доктринальних та законодавчих конструктів.

Так, масмедійний простір нещодавно сколихнула новина про те, коли у Запоріжжі зооволонтери звернулися з колективною заявою до місцевої влади та поліції щодо підлітків, котрі 7 лютого 2025 року влаштували фотосесію з мертвим собакою, а потім його підпалили. Подія сталася

в закинутій будівлі державного проєктного інституту «Запоріжжягражданпроект». Тварину знайшла зооволонтерка Наталія Стешенко: «Коли вже піднялась сюди, побачила в кострі тіло дуже обгорілої собачки. Мені довелося ногою її вигортати з вогню. Я розуміла, щоб хоч щось залишилося на експертизу. На собачці була петля, металева проволока. Це те, що я змогла розгледіти в згорівшому трупі», – каже жінка. Наталія щодня приходять підгодовувати безпритульних тварин. Каже, що часто тут бачила компанію підлітків, котрі поводитися агресивно. І таке вбивство у цій будівлі не вперше. До подібних дій можуть бути причетні й інші, зазначає волонтерка: «Тварин я знайшла дві – собачку та кошеня. А згриш, от саме таке велике, то їх 2, а дрібних ще штуки 3–4». Двох хлопців з цієї компанії знав місцевий житель Микита. Він говорить, що після того, що сталося, намагався з ними поговорити, але вони так і не вийшли на зв'язок: «Я в шоці був. Ми з ними гуляли. Мені здавалися розумними, начитаними хлопцями». За фактом вбивства собаки відкрите кримінальне провадження, слідство триватиме щонайменше два місяці, потім справу передадуть до суду, каже слідчий Володимир Шоколенко: «Повне коло осіб встановлюється ще. Законом передбачена відповідальність від 5 до 8 років за цією статтею. Це їх стосується. Відповідальність з 14 років за цією статтею». Поки ж триває досудове розслідування, пів сотні місцевих жителів зібрали підписи під колективним зверненням до міської влади та поліції. Керівниця організації «Служба захисту тварин» Вікторія Скільсара каже: «На жаль, сказали люди, що тут і напад на жінку був. У центрі міста така будівля розвалена. Потрібно її хоча б огородити. Подзвонила до районної адміністрації, до мунварти, щоб вони забезпечили безпеку повністю населенню та позакривали перші поверхи» [25].

Жорстоке поводження з тваринами є не лише моральною проблемою суспільства, а й кримінальним правопорушенням, існування якого може призводити до розгортання ґрунтовних соціальних та психологічних проблем. Дослідження окремих аспектів особи, яка вчиняє кримінально каране жорстоке поводження з тваринами, є одним із ключових завдань

кримінології, адже саме розуміння мотивації та характеристик зазначених осіб дозволить ефективніше запобігати кримінальним правопорушенням, передбаченим статтею 299 КК України. З іншого боку, актуальність зазначеної теми пов'язана з розвитком уваги до прав тварин та встановленого зв'язку між знущанням над тваринами та іншими насильницькими кримінальними правопорушеннями, адже особа, яка знущається над тваринами, надалі схильна до вчинення більш тяжких кримінальних правопорушень, у тому числі стосовно людини. Так, особа, яка жорстоко поводить з тваринами, це насамперед людина, що має деформоване уявлення про моральні принципи та низький рівень емпатії [3, с. 192].

Белоусова О. М. відповідно до даних проведеного дослідження наголошує, що віковий діапазон осіб, які жорстоко поводяться з тваринами, досить широкий, починаючи з підліткового віку і завершуючи людьми солідного віку. Неповнолітніх осіб у віці 14–17 років було виявлено незначний відсоток 2,0 %. Проте така невелика чисельність занижена через існування високої латентності жорстокого поводження з тваринами та через те, що, як свідчить практика, підлітків звільняють від відбуття реального покарання [3, с. 193]. При цьому кожне друге кримінальне правопорушення вчинене у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Причини формування такої картини дають підстави стверджувати, що алкогольне або наркотичне сп'яніння може сприяти як вчиненню жорстокого поводження з тваринами, так і будь-якого іншого кримінального правопорушення [3, с. 194]. Як зауважує суддя районного суду м. Житомира О. М. Саланда: «Особи, що вживають алкоголь, утворюють групу кримінального ризику, адже підвищена агресивність, знижений поріг самокритики й розширення кола дозволеного, що супроводжують вживання алкоголю, не обов'язково, але з великим ступенем імовірності штовхають людину до порушення закону» [26].

Аналізуючи морально-психологічні риси особи, що жорстоко поводить з тваринами, варто наголосити на тому, що такий особі притаманні риси, які не узгоджуються із загальноприйнятими нормами моралі. Спільними рисами цих

осіб є: зневага та вороже ставлення до суспільства, агресивність, владолюбство, мстивість, аморальність, збудливість, бездуховність, соціальне відчуження, безвідповідальне ставлення до праці. У більшості випадків цим особам притаманний маргінальний спосіб життя. Під маргінальним способом життя маємо на увазі існування соціально неблагополучних верств населення, в яких не має постійного місця проживання, заробітку, дуже часто таких осіб притягують за дрібне хуліганство або за розпивання спиртних напоїв у громадських місцях [3, с. 195].

Висновки. У центрі уваги нашого дослідження – проблематика злочинності неповнолітніх, домашнього насильства, соціальних умов, у яких зростає дитина, а також ролі батьків у формуванні високих рівнів правосвідомості. Це вічні й водночас болючі теми та питання, що потребують переосмислення в умовах сучасного суспільства. Ми акцентували на найякісніших дослідженнях, які мають стати настільною книгою чи шпаргалкою для кожного викладача, що веде лекційні чи семінарські заняття з правничих дисциплін. Таким чином, наша стаття не лише збагачує наукову дискусію, а й виконує навчально-виховну функцію, слугуючи містком між теорією та практикою викладання. Враховуючи обсяг проаналізованого матеріалу, ми відібрали лише ті наукові публікації, які справді варті уваги. Переконані, що вони стануть у пригоді всім, хто цікавиться проблематикою кримінального права, зокрема студентам, викладачам, юристам та дослідникам.

Основні акценти цього наукового дослідження варто змістити в такі напрями наукового дослідження, що можуть бути реалізовані в подальших доктринальних розробках у сфері «criminal», зокрема:

– у сучасному світі ми дедалі частіше стикаємося з парадоксом: в умовах стрімкого розвитку інформаційного простору інтелектуальний рівень людства, на жаль, не зростає, а навпаки – засвідчує тривожні ознаки спаду. Так звана тіток культура формує поверхове мислення, особливо серед молоді, яка дедалі менше читає, усе рідше заглиблюється у справжні духовно-культурні сенси. Ми все частіше замінюємо глибоке

осмислення легким споживанням інформації з ютуба. Нейромережі змінюють людину, роблячи її менш сприйнятливою до щирих почуттів, віри, гуманістичних ідей, симфонії та гармонії у світі. Цей виклик стає особливо болісним у контексті дитинства та юнацтва. Спостерігається зростання жорстокості серед неповнолітніх, збільшення злочинності, що має глибокі соціокультурні, психологічні та духовні корені. Звідси необхідний системний, міждисциплінарний підхід: розуміння норм як матеріальних, так і процесуальних, їх застосування, розробка стратегій, зокрема під час допитів неповнолітніх, чи під час проведення психолого-психіатричних експертиз. Особливої уваги потребує питання профілактики. Найголовніше – запобігти негативним тенденціям, що формуються в дитячому середовищі. Сьогодні, в умовах війни, ми втратили значну частину військової еліти, а демографічна ситуація в країні є вкрай критичною. Державна політика має зосередитися на підтримці батьківства й материнства, на створенні умов, що стимулюють народжуваність, навіть у цих непростих реаліях. З позиції юриспруденції особливо важливо аналізувати причини, чому зменшується народжуваність, які кримінологічні чи історичні фактори впливають на реалії сьогодення, на дітей та підлітків, доросле населення. Саме кримінологія має дати відповіді на те, як діяти, аби не допустити подальшого поглиблення соціально-політичної кризи. Бо інформаційний простір справді часто дезорієнтує, «задурманює», а ми – суспільство та кожен зокрема – маємо протистояти цьому та формувати покоління, здатне мислити, відчувати, співпереживати;

– звернення до історичного аспекту проблематики сімейних взаємин у нашому суспільстві заслуговує на особливу увагу, адже витоки / джерела / начала нашої духовної та правової традиції сягають ще доби великої держави – Київської Русі. Саме в період правління таких видатних державників, як Володимир Великий і Ярослав Мудрий, у 988 році на основі канонічного права було закладено засади справжньої симфонії – гармонії між батьками й дітьми, між особистістю та Богом. Це була гармонія, вкорінена в християнських цінностях,

у вірності Божим заповідям, у глибокій повазі до батьків, у світоглядному фундаменті, який формувався ще з апостольських часів, зокрема зі священної місії – хрещення наших земель апостолом Андрієм Первозванним. Саме на канонічному праві й було вибудовано перші зразки сімейного права, де духовність і моральність ставали не просто етичними орієнтирами, а й основою правового буття. Достатньо згадати «Закон і Благодать» митрополита Іларіона, де найкраще на все подальше тисячоліття виражений важливий орієнтир Букви й Духу Закону. Цей історичний спадок ми маємо не лише вивчати, а й активно осмислювати, адаптуючи його до сучасних реалій, щоразу актуалізуючи такі цінності на рівні ідеології та в межах такої міждисциплінарної сфери як кримінологія – на пряму / тренду науки, що покликаний запобігати злочинності через морально-духовні механізми впливу. Запобігання правопорушенням, зокрема домашньому насильству, має ґрунтуватися на великій ідеї богоцентризму, який перебуває в діалозі з людиноцентризмом та соціальним виміром – суспільством. У такій тріаді – «Бог – Людина – Соціум» – ми й маємо шукати основу для побудови здорових, цілісних, морально виважених сімейних взаємин. Цей моральний фундамент має бути живим не лише в індивідуальній свідомості, а й у практиці шкільного виховання, діяльності соціальних інституцій, культури, церкви, державної політики. Особливу роль у цьому процесі відіграє формування відповідних моделей поведінки подружжя – на основі взаємоповаги, взаємної підтримки, духовного лідерства та жертвовності. Важливо не спотворювати сутність біблійного вчення: підкорення дружини чоловікові не є знаком приниження, а радше – довіри, вияву єдності й гармонії, збереження родинного устрою, де чоловік несе відповідальність, а дружина – тепло й затишок. У цих постулатах приховані важливі пріоритети рівності чоловіка і дружини, коли апостол Павло дає нам вичерпні відповіді на запитання щодо статусу жінки у суспільному та подружньому житті. «Жінки, покоряйтеся своїм чоловікам як Господу, тому що чоловік є главою жінки, як Христос глава Церкви» (Єф. 5:22-24).

Водночас дається наступна протипоставлення на зразок дотримання принципу рівності: «Чоловіки, любіть своїх жінок як Христос полюбив Церкву і віддав себе за неї» (Єф. 5:25) *(у цьому аспекті дивіться наукову статтю І. В. Кріцака: «Принцип рівності в аспекті демократизації суспільного життя та вибудовування нових граней кримінології: виклики і загрози сьогоденню»)* [27]. Жінка у цій парадигмі є не лише матір'ю, а й берегинею родинного вогнища, джерелом натхнення і внутрішньої сили, здатної окриляти чоловіка. Недарма кажуть: з достойною жінкою чоловік стає величним, а з недостойною – такий, який втрачає сенс життя та вдається до різного роду зловживань алкоголем чи іншими негативами. Жінка тримає три кути дому, а чоловік – лише один, говорить народна мудрість. Саме в цій простій, але глибокій народній істині відображено сутність нашої традиційної моделі родини, яка є вельми важливою. Отже, сімейні взаємини мають формуватися на морально обґрунтованих, патріархальних за своєю структурою, але глибоко духовних за своїм змістом засадах. У такій родині, де є віра, любов, надія, жертівність, повага до ролей і функцій кожного з подружжя, виховуватимуться діти, спроможні продовжити цю традицію. Лише через збереження таких ідеалів та цінностей ми зможемо побудувати суспільство, де панує злагода, гідність, відповідальність і справжнє добро;

– унікальність профілактики у сфері дитинства полягає в можливості розгортання різних форм впливу: індивідуальних, групових і суспільних. У межах цієї тріади можна формувати стратегії профілактики, орієнтовані, зокрема, на викорінення бродяжництва, запобігання міжнаціональним конфліктам та іншим значущим соціальним явищам. Водночас це дозволяє апробувати методики, що сприяють підвищенню рівня обізнаності, залученості та ефективного реагування. Окрему увагу необхідно приділяти особистості злочинця та кожної людини зокрема. Знання психопортрета / психотипу в дитячому чи підлітковому віці дає змогу глибше зрозуміти механізми формування девіантної поведінки. Важливо усвідомлювати: людина у своїй суті залишається постійною – змінюється хіба що певна поведінкова оболонка, але ядро її особистості, той

генотип, біологічна складова лишається незмінною (за знаменитим кримінологом радянських часів Й. С. Ноєм). Саме ця внутрішня «жилка» нерідко виявляється домінантною у визначенні життєвого шляху індивіда. Безперечно, велике значення мають і соціальні чинники: психологічні травми, вплив оточення, досвід насильства чи зневаги. Проте не можна недооцінювати ролі природженого: гени, внутрішні імпульси, схильності. Варто лише пригадати власний шкільний чи університетський досвід: проходять роки, змінюються умови, але багато хто з наших знайомих залишаються тими самими, лише дещо змінюється їхній зовнішній образ чи соціальна маска. Однак те, що називаємо внутрішнім кодом, залишається майже незмінним. Безумовно, людина здатна на трансформацію. І вона необхідна. Проте практика засвідчує: для цього потрібні неабиякі зусилля, підтримка й сприятливе середовище. Адже лише тоді профілактика зможе не просто попередити злочин, а й сформувати цілісну, зрілу особистість – навіть у тих, хто стояв на межі;

– злочинність неповнолітніх у сучасних умовах має складну багатофакторну природу. Найважливішим завданням сьогодення є недопущення рецидиву серед молоді, адже саме повторне вчинення злочинів свідчить про глибші, системні проблеми у соціумі. Для розуміння масштабів і динаміки цього явища необхідно звертатися до статистичних даних та кримінологічної характеристики таких правопорушень, які досліджуються фахівцями на науковому рівні. Причини злочинності неповнолітніх є різноманітними – це і сімейні, і соціальні, і економічні, і, безперечно, криміногенні чинники. Найбільшу активність у вчиненні злочинів засвідчують особи у віці 16–17 років (за Т. В. Продан, М. Д. Дякур), однак безперечно, що справжні витоки девіантної поведінки варто шукати набагато раніше – у наймолодшому віці, коли особистість лише починає формуватися. Саме у цей ранній період життя закладаються основи майбутньої поведінки. Те, як до дитини ставляться батьки, яку модель взаємодії вона бачить у родині, чи перебуває вона в атмосфері постійних криків, авторитаризму, залякування – усе це має безпосередній вплив на її становлення. І навпаки: якщо дитина виховується

у сприятливому середовищі, де панують любов, повага, але водночас є чіткі вимоги, дисципліна, любов до праці та навчання – з такої дитини виростає гармонійна, сильна, відповідальна особистість. Не менш важливим є і зовнішнє соціальне оточення: мікрорайон, у якому зростає дитина, середовище її спілкування, рівень безпеки, доступ до освітніх і культурних ресурсів. Усе це формує її світогляд, систему цінностей та орієнтирів. Саме про ці аспекти слід пам'ятати, якщо прагнемо зменшити рівень злочинності серед неповнолітніх та створити передумови для безпечного і гармонійного розвитку нашого суспільства;

– на чому хотілося б акцентувати, – це, безперечно, правові аспекти, зокрема те, яким чином сьогодні домашнє насильство впливає на психотип особи. Як свідчать численні спостереження й висновки фахівців, усі травми, які супроводжують людину протягом життя, – навіть якщо вона досягає високих посад, значних професійних чи соціальних висот – мають глибинне коріння в дитинстві. Саме там, у ранніх роках життя, формуються болючі точки, що впливають на особистість: це можуть бути як наслідки батьківського виховання, так і вплив найближчого оточення чи середовища загалом. Натискаючи на такі «болючі точки», людина може зазнавати особливого болю і страждань. Такі ранні враження часто породжують комплекси, що згодом визначають стиль мислення, поведінку, вибір професійного шляху. Саме тому протидія домашньому насильству відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні особистості дитини – незалежно від того, ким вона стане в майбутньому: вченим, лікарем, фармацевтом чи фахівцем у будь-якій іншій сфері. Важливо не лише допомогти майбутній особистості подолати ті комплекси, що вже сформувались, а насамперед – не допустити виникнення нових. Або в моментах гордині чи знахабнілості казати їй, хто вона є насправді. Усе це важливо завдяки пошуку і впровадженню найефективніших моделей виховання, зокрема тих, що базуються на релігійних цінностях, загальнолюдських моральних орієнтирах та принципах гідності й поваги до дитини. Саме через ці моделі

можливо створити здорове середовище для розвитку гармонійної, сильної, цілісної особистості;

– не можна оминати увагою трагічну подію, що сколихнула все українське суспільство – влучання російської ракети в приміщення Охматдиту, одного з провідних дитячих медичних закладів України. У цьому приміщенні перебувало багато онкохворих дітей, і його руйнування стало болем, що проник у серце кожного з нас. Сьогодні до цієї трагедії прикута увага не лише нашої держави, а й усього світу. Люди відгукуються на біду, жертвують останню копійку, аби відновити будівлю та забезпечити дітям гідні умови для лікування й реабілітації. За цих умов надзвичайно важливо не допустити жодних виявів корупції у сфері благодійної допомоги, пов'язаної з цією лікарнею. Часто трапляється так, що громадяни втрачають довіру до адміністрації закладів, бояться, що пожертви не доходять до адресатів, а осідають у чиїхось кишенях. У такій ситуації обов'язковими є прозорість, ефективний аудит, громадський нагляд і постійна комунікація з дітьми та їхніми родинами. Так можна забезпечити справедливий і цільовий розподіл ресурсів, повернути довіру суспільства до доброчинності. Водночас цим наша місія не повинна обмежуватися. Потрібна активна участь громадянського суспільства. Справжні зміни починаються з простих вчинків. Уявімо: якщо кожної суботи дорослі та діти відкладатимуть свої справи й долучатимуться до спільних добрих ініціатив – відвідуватимуть дитячі будинки, допомагатимуть із прибиранням, організовуватимуть заходи підтримки, «загальнонаціональні суботники» – ми зможемо не просто поліпшити життя окремих людей, а й змінити обличчя цілої країни. Її турбота про хворих дітей, і чистота довкілля, і суспільна згуртованість – є ланками одного ланцюга. Ми маємо пам'ятати, як важливо підтримувати порядок, бо, як стверджує відома «теорія розбитих вікон», зовнішній безлад провокує соціальну деградацію та зростання злочинності. Тому наші дії – навіть найменші – мають значення. Спільні прибирання, обіди / трапези, зустрічі, – усе це здатне об'єднати громади, повернути людям віру в добро, а дітям – надію. Діти

бачать усе: щирю гостинність, згуртованість, щедрість – і саме це формує їхню громадянську свідомість, моральне ставлення до життя. Коли добро стає звичкою, зникає місце для зла. Щиро віримо: якщо народ об'єднається навколо світлих справ, якщо кожен долучиться до змін, можна не лише відбудувати Охматдит, а й духовно відродити націю, що неодмінно дасть їй матеріальне процвітання. Нехай над усім цим буде всевидюче око Боже, а благодать охоплює кожен куточок нашої Землі;

– окрему увагу слід звернути на проблему жорстокого поводження з тваринами – явище, що, як свідчить практика, особливо гостро виявляється в сучасних умовах. У багатьох випадках це пов'язано з рівнем освіти: особи, які не мають належної освітньої бази, частіше засвідчують схильність до вчинення подібних правопорушень. Місто – простір з більш розвиненою системою освіти, де працюють найкращі фахівці, де концентруються передові методики та підходи до навчання. Натомість сільська школа часто втрачає своїх кращих педагогів через міграцію до мегаполісів, залишаючи в селі тих, хто не мав можливості або бажання виїхати. Усі ці тенденції також відображаються на процесах злочинності неповнолітніх. Варто зазначити, що сільське життя не позбавлене позитивних рис: тут, як правило, глибші моральні засади, більша прив'язаність до праці, природи, сімейних традицій. І все ж постійне залучення дітей до догляду за тваринами – нерідко через примус з боку батьків – може накладати свій відбиток на дитячу свідомість. У результаті дитина ще з раннього віку засвоює стереотипи сили та підпорядкування, що часом виливається у звичку карати, бити, підкорювати – спочатку тварину, що може згодом відображатися в окремих епізодах злочинності. Саме з цього починаються перші вияви жорстокості. З погляду кримінології – це тривожний сигнал. Далі, в підлітковому віці, такі діти можуть гуртуватися в групи заради «розваги», яка іноді набуває форм руйнування гнізд, вбивства пташок чи інших тварин. Це вже – первинні вияви насильства, що можуть мати латентну спадкову природу або ж бути продуктом соціального середовища, у якому дитина перебуває. Прикро, коли в окремих випадках поряд із дитиною знаходиться матір, що вживає

алкоголь чи наркотики, або батько, який засвідчує аморальну, зневажливу поведінку – і все це дитина засвоює. На жаль, навіть діти з благополучних родин, перебуваючи поруч з тими, хто має деструктивну поведінку, можуть її перейняти. Тому надзвичайно важливим є обмеження таких контактів, наскільки це можливо, з боку батьків. Необхідно створювати безпечне середовище для виховання – у тому числі через заснування шкіл з високим духовно-ціннісним потенціалом. Сьогодні ми бачимо позитивний приклад у функціонуванні православних шкіл та інших альтернативних навчальних закладів, які ставлять за мету формування високоосвіченої, морально стійкої особистості. З тривогою варто констатувати: інформаційний простір нині надто переповнений виявами насильства й агресії серед молоді. Ми спостерігаємо випадки, коли підлітки штовхають літніх людей, викидаються з вікон багатоповерхівок, вбивають або калічать тварин, знімаючи все це на відео та викладаючи в соціальні мережі, отримуючи з цього хворобливе задоволення. Це – реальність, що потребує невідкладного реагування з боку держави, школи, батьків і всієї спільноти. Психіка підлітка надзвичайно вразлива, і жорстокість щодо тварин є однією з перших ознак моральної деградації, яка може стати основою майбутньої кримінальної поведінки. З погляду кримінології це може накладати негативний слід на родові лінії. Дитина до семи років вважається безгрішною, однак вчинення дій, подібних до «справ Каїна» – злобних, цинічних, жорстоких – вже може формувати внутрішню руйнацію особистості, що виявиться в наступних поколіннях або потребуватиме відповіді з боку її батьків, які не захистили, не обмежили, не спрямували. Саме тому контроль з боку батьків, бабусь і дідусів, наскільки це можливо, повинен бути постійним, уважним і мудрим. Школа як осередок формування не лише знань, а й духовних орієнтирів повинна відігравати ключову роль у процесі запобігання моральному падінню. Ми стикаємося з міждисциплінарною проблемою, що охоплює педагогіку, соціологію, психологію, біологію, теологію, і, звісно, кримінологію. Саме кримінологія має всі інструменти для глибокого аналізу цієї проблематики, а отже, і для формування дієвої стратегії профілактики злочинності неповнолітніх.

Список використаних джерел

1. Ємець І. О. Участь представника неповнолітнього потерпілого в кримінальному провадженні: процесуальні та криміналістичні аспекти. *Право і безпека*. 2024. № 4. С. 20–31.
2. Продан Т. В., Дякур М. Д. Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 86 (4). С. 344–349.
3. Белоусова О. М. Кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення за статтею 299 КК України («Жорстоке поводження з тваринами»). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 86 (4). С. 191–196.
4. Артиш Н. В. Особливості розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за домашнє насильство в Україні. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: Юридичні науки. 2024. № 8. С. 53–60.
5. Financial Times. URL: <https://www.ft.com/content/a8016c64-63b7-458b-a371-e0e1c54a13fc> (дата звернення: 07.03.2025).
6. Психологія сім'ї : навч. посіб. / Л. В. Помиткіна, В. В. Злагодух, Н. С. Хімченко, Н. І. Погорільська. Київ : Видавництво Національного авіаційного університету «НАУ-друк», 2010. 270 с.
7. Тичина Д. М. Соціальна обумовленість криміналізації та генеза законодавства про кримінальну відповідальність за домашнє насильство в Україні. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 352–359.
8. Бабенко О. Е. Історичні витоки гендерної нерівності як причини виникнення сімейного насильства. *Домашнє насильство* : матеріали круглого столу (м. Донецьк, 18.02.2009). Донецьк : ДЮІ ЛДУВС ім. Дідоренка Е.О., 2010. С. 172–174.
9. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : навчальний посібник / Харківська юридична академія. Харків, 1994. 76 с.
10. Науково-практичний коментар до кримінального кодексу України : у 3 кн. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, П. П. Андрушка. Київ : ФОРУМ, 2001. Кн. 2: Особлива частина. 672 с.
11. Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти : наук.-метод. зб. / за ред. В. Є. Берека, І. К. Гіджеліцького, Н. М. Орловської. Кам'янець-Подільський, 2018. 472 с.
12. Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. *Юридична енциклопедія* / за ред. Ю. С. Шемшученко. Київ, 2004. Т. 6. 768 с.
13. Бахмач А. О. Реабілітація військових, які брали участь у бойових діях, як один із методів запобігання кримінальним

правопорушенням. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2023. № 3. С. 201–207.

14. Рудик М. М. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення проти безпеки дорожнього руху та експлуатації автомобільного транспорту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 86 (4). С. 350–355.

15. Маханьков Д. Г. Особистість злочинця як ключове поняття кримінології. *Форум права*. 2009. № 1. С. 357–361.

16. Коноваленко О. Особа злочинця корисливо-насильницької спрямованості: кримінологічна характеристика і типологія. *Право України*. 2006. № 4. С. 75–77.

17. Фіалка М. І. Неповнолітня злочинність: сучасний стан та напрямки профілактики. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 133–140.

18. Кримінологія : академічний підручник / І. Г. Богатирьов, Л. В. Гусар, О. Г. Колб, М. Г. Тома та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України І. Г. Богатирьова Чернівці : Технодрук, 2020. 336 с.

19. Генеральна прокуратура України. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 10.03.2025).

20. Антонюк А. Б. Профілактичні заходи щодо злочинності серед неповнолітніх. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2024. Вип. 85. Ч. 3. С. 226–230.

21. Порядок реалізації пілотного проєкту імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність : затв. наказом Офісу Ген. прокурора України, МВС України, М-ва юстиції України, М-ва соц. політики України від 01.06.2023 № 150/445/2077/5/187 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23> (дата звернення: 07.03.2025).

22. Черненко М. П. Особливості розслідування кримінальних проваджень за фактами привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва закладів для дітей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 86 (5). С. 140–146.

23. Пясковський В. В., Чорноус Ю. М., Іщенко А. В. Криміналістика : підручник. Київ, 2015. 544 с.

24. Преподобний Амфілохій Почаївський. 12 травня 2016. Свято-Михайлівський кафедральний собор м. Житомира. URL: <http://smk-sobor.org.ua/uk/radymo-prochytaty/1599-prepodobnyu-amfilokhiy-pochaivskiy.html> (дата звернення: 07.03.2025).

25. Підлітки вбили та спалили собаку: у Запоріжжі зооволонтери звернулися з заявою до поліції та місцевої влади. *Суспільне Запоріжжя* у соцмережах та месенджерах. URL: <https://susplne.media/zaporizhzhia/945251-pidlitki-vbili-ta-spalili-sobaku-u-zaporizzi-zoovolonteri-zvernulisa-z-zaavou-do-policii-ta-miscevoi-vladi/> (дата звернення: 12.02.2025).

26. Алкоголь як детермінуючий чинник вчинення злочинів: аналіз судді-спікера Саланди О. М. URL: <https://ml.zt.court.gov.ua/sud/0614/pres-centr/interview/1080599> (дата звернення: 16.04.2025).

27. Кріцак І. В. Принцип рівності в аспекті демократизації суспільного життя та вибудовування нових граней кримінології: виклики і загрози сьогоденню. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. Вип. 95. С. 11–21. URL: <https://doi.org/10.32782/apdp.v95.2022.22> (дата звернення: 16.04.2025).

Kritsak I.,

PhD in Law, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Criminal Law
and Criminology of the School of Law No. 1,

Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-3530-4269;

Sokurenko V.,

PhD in Law, Doctoral Student,

Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine

ORCID: 0000-0001-6879-7376;

Bodnar S.,

Doctor of Law, Associate Professor,

Vice-Rector for Financial and Economic Activities,

Professor of the Department of Law and Social Sciences,

PEE “Vinnytsia University of Finance and Economics”,

Vinnytsia, Ukraine

ORCID: 0000-0003-3322-6279

THE FIELD OF «CRIMINAL» IN THE UKRAINIAN SCIENTOMETRIC SPACE WITH A FOCUS ON CHILDREN AS THE MOST IMPORTANT PHENOMENON OF OUR TIME

Currently, about 8,000 scientific articles in the Vernadsky National Library of Ukraine alone are devoted to the field of criminal law, including everything related to criminal law, criminalistics, criminology, and criminal procedure. This entire array of scientometrics requires a study from an interdisciplinary perspective. We

have analyzed more than 70 scientific articles to see the latest trends in research in this area. Of course, we also came across other scientific material that will be the subject of further publication activity. We have selected the most relevant and important paragraphs/statements of the authors that deserve the reader's attention and will certainly give the prospect of further scientific research. A specialist who teaches the disciplines of the criminal law block should be familiar with a wide variety of issues in the field of criminal law. The emphasis in the selection of scientific material for the educational process has also been shifted.

Criminological, criminal law, criminal procedure, and forensic aspects of the most important areas of policy in the field of "criminal" are discussed. Through this kind of scientific writing, it is possible to identify the most important directions of the criminological policy of the Ukrainian state, to identify evil and to direct it to the Good. In this case, it is possible to cover many professional Ukrainian publications with references to foreign sources and to see the trends of Ukrainian scientometric activity. Thus, we can say that the publication activity of authors in the field of criminology has recently shifted towards children/minors, which is relevant in the context of the current Russian-Ukrainian war, when the demographic situation in our country leaves much to be desired.

In this context, the criminological characterization of juvenile delinquency is of particular importance. The author mentions a recent high-profile case in Zaporizhzhia where teenagers mistreated animals, which caused a wide public outcry and intensified the discussion of the problem at many levels. Special attention is paid to the prevention of domestic violence, which leaves deep psychological trauma for the rest of a person's life. These and many other aspects are an integral part of the overall picture of research within the framework of an interdisciplinary approach that combines legal, social, psychological and educational components.

Key words: *criminal field, scientometrics, children, criminology, juvenile delinquency, history, domestic violence, prevention, identity of the perpetrator, procedural and forensic aspects, construction of institutions for children, corruption, animal cruelty.*

References

1. Yemets, I. O. (2024), "Participation of a representative of a minor victim in criminal proceedings: procedural and forensic aspects", *Law and Safety*, № 4, pp. 20–31.
2. Prodan, T. V., Diakur, M. D. (2024), "Criminological characteristics of juvenile delinquency". *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, № 86 (4), pp. 344–349.
3. Bielousova, O. M. (2024), "Criminological portrait of a person who commits a criminal offense under Article 299 of the Criminal Code of Ukraine ("Cruel treatment of animals")", *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, № 86 (4), pp. 191–196.

4. Artysh, N. V. (2024), "Peculiarities of the development of legislation on criminal liability for domestic violence in Ukraine", *International scientific journal "Internauka"*, № 8, pp. 53–60.

5. Financial Times, available at: <https://www.ft.com/content/a8016c64-63b7-458b-a371-e0e1c54a13fc> (accessed 07 March 2025).

6. Pomytkina, L. V., Zlahodukh, V. V., Khimchenko, N. S., Pohorilska, N. I. (2010), *Psychology of the family* : teaching. manual.

7. Tychyna, D. M. (2023), "Social determinants of criminalization and the genesis of legislation on criminal liability for domestic violence in Ukraine", *Law and society*, № 3, pp. 352–359.

8. Babenko, O. E. (2010), *Historical origins of gender inequality as a cause of domestic violence*, pp. 172–174.

9. Tatsii, V. Ya. (1994), *Object and subject of a crime in the criminal law of Ukraine* : textbook.

10. Honcharenko, V. H., Andrushko, P. P. (2001), *Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine*.

11. Bereka, V. Ye., Hidzhelitskyi, I. K., Orlovska, N. M. (2018), *Cossack pedagogy and the educational process in educational institutions* : scientific and methodological collection.

12. Shemshuchenko, Yu. S. (2004), *Legal Encyclopedia*.

13. Bakhmach, A. O. (2023), "Rehabilitation of military personnel who participated in hostilities as one of the methods of preventing criminal offenses", *Legal Bulletin*, № 3, pp. 201–207.

14. Rudyk, M. M. (2024), "Characteristics of persons who commit criminal offenses against road traffic safety and the operation of motor vehicles", *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, № 86 (4), pp. 350–355.

15. Makhankov, D. H. (2009), "The personality of the criminal as a key concept in criminology", *Law Forum*, № 1, pp. 357–361.

16. Konovalenko, O. (2006), "The personality of a criminal with a mercenary and violent orientation: criminological characteristics and typology", *Law of Ukraine*, № 4, pp. 75–77.

17. Fialka, M. I. (2013), "Juvenile delinquency: current status and prevention directions", *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, № 5, pp. 133–140.

18. Bohatyrov, I. H., Husar, L. V., Kolb, O. H., Toma, M. H. (2020), *Criminology* : an academic textbook.

19. Prosecutor General's Office of Ukraine, available at: <https://www.gp.gov.ua/> (accessed 10 March 2025).

20. Antoniuk, A. B. (2024), "Preventive measures against juvenile delinquency", *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, № 85 (3), pp. 226–230.

21. Procedure for implementing a pilot project to implement international standards of child-friendly justice in practice, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23> (accessed 07 March 2025).

22. Chernenok, M. P. (2024), "Peculiarities of investigation of criminal proceedings on facts of misappropriation, embezzlement of property or its seizure by abuse of official position in the field of construction of institutions for children", *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, № 86 (5), pp. 140–146.

23. Piaskovskiy, V. V., Chornous, Yu. M., Ishchenko, A. V. (2015), *Forensic Science* : textbook.

24. Venerable Amphilochius of Pochaiv. May 12, 2016. St. Michael's Cathedral, Zhytomyr, available at: <http://smk-sobor.org.ua/uk/radymo-prochytaty/1599-prepodobnyy-amfilokhiy-pochayivskiy.html> (accessed 07 March 2025).

25. Teenagers killed and burned a dog: in Zaporizhia, animal volunteers filed a complaint with the police and local authorities, available at: <https://suspilne.media/zaporizhzhia/945251-pidlitki-vbili-ta-spalili-sobaku-u-zaporizzi-zoovolonter-i-zvernulisa-z-zaavou-do-policii-ta-miscevoi-vladi/> (accessed 12 February 2025).

26. Alcohol as a determining factor in committing crimes: analysis of Judge-Speaker Salanda O. M., available at: <https://ml.zt.court.gov.ua/sud0614/pres-centr/interview/1080599> (accessed 16 April 2025).

27. Kritsak, I. V. (2022), "The principle of equality in the aspect of democratization of public life and building new facets of criminology: challenges and threats to the present", *Current problems of the state and law*, № 95, pp. 11–21, available at: <https://doi.org/10.32782/apdp.v95.2022.22> (accessed 16 April 2025).